

Epochos ir procesai

VINCO TRUMPOS XIX A. LIETUVOS ISTORIJS MODELIS

ANTANAS KULAKAUSKAS

Prieš kelerius metus paskelbiau atsiliiepimą apie 7-jo dešimtmečio pabaigoje vykusią polemiką tarp dviejų JAV gyvenančių, dabar jau ir Lietuvoje neblogai žinomų lietuvių istorikų – Vinco Trumpos ir Vandos Daugirdaitės-Sruogienės – dėl Lietuvos nepriklausomybės idėjos¹. Turiu prisipažinti, kad tame trumpučiam atsiliiepime kai kur prašoviau pro šalį. Tad nenuostabu, kad į jį sureagavo Vincas Trumpa². Kadangi diskutuojamas klausimas turi metodologinį užtaisą, siejasi su Lietuvos XIX a. istorijos samprata, norom nenorom tenka prie jo grįžti.

Dabar matau, kad šūvio pro šalį priežastis buvo susipainiojimas tarp analizės ir vertinimo. Žinoma, neabejoju, kad po Pirmojo pasaulinio karo „atkurta“ Lietuvos valstybė politine idėjine prasme nebuvo 1795 m. likviduotos LDK tąsa, kad, apskritai imant, ji buvo XIX a. lietuvių lingvistinio nacionalizmo, jo pagrindu šio amžiaus pabaigoje susitelkusios modernios lietuvių tautos kūrinys³. Tad buvau neteisus teigdamas, kad V. Trumpos ir V. Daugirdaitės-Sruogienės ginče iš esmės teisi yra pastaroji⁴.

Tačiau ir dabar nemanau, kad V. Trumpa teisus, nekreipdamas dėmesio į tai, kad ir XIX a. viduryje buvo gyva LDK valstybingumo, žinoma, ne nepriklausomo ir tautinio etnine prasme, o unijoje su Lenkija, idėja, ir teigdamas, kad jau XVIII a. pabaigoje LDK buvo iš esmės tik viena iš Lenkijos provincijų, o jos vadovaujantis sluoksnis – bajorija ėjo „visiškos asimiliacijos kryptimi“⁵. Šitaip teigdamas turiu galvoje ne faktą, kurį pripažįsta ir V. Trumpa, kad „labai daug tų luomų (dvarininkų ir dvasininkų – A. K.) žmonių darbavosi Lietuvai ir įsijungė į naują Lietuvos vadovaujančią sluoksnį, kuris ėmė formuotis po baudžiavos panaikinimo ir 1863 m. sukilimo ir kuriame pirmuoju smuiku, be abejo, grojo nauja, daugiausia iš kaimo atėjusi, inteligentija“⁶, o tai, kad XIX a. viduryje (prieš 1863 m. sukilimą) tarp lenkiškai kalbančios ir lietuviškai nemokančios bajorijos ėmė ryškėti „lietuviškoji“, ar litviniškojo (LDK prasme), patriotizmo stiprėjimo tendencija ir pastangos integruoti į šį patriotizmą prasidėjusius etninius sąjudžius, jų neeliminuoju ir neslopinu⁷.

Pats V. Trumpa nurodo, kad ne vienas iškilus XIX a. vidurio negausaus lietuvių tautinio sąjūdžio veikėjas rėmė Lenkijos ir Lietuvos unijos idėją ir nemanė, kad lietuvių tautinio sąjūdžio tikslai nesuderinami su ja⁸. Gal net apskritai dauguma to meto lietuvių tautinio sąjūdžio veikėjų tame konflikte, kurį V. Trumpa vadina „lenkų-rusų konfliktu“, buvo lenkų pusėje. Ir, mano galva, tai anaip tol ne šio sąjūdžio politinio idėjinio nebrandumo ženklas. Net ir Simonas Daukantas Teodorą Narbutą, kurį, analogiškai V. Trumpos koncepcijai, reikėtų laikyti lenku ar „kitokiu „lenku“, laikė lietuviu, tiesa, nekilminiu (šiandien pasakytume, neetniniu – A. K.) lietuviu“.

Todėl abejoju, ar visam XIX amžiui, ypač jo pirmai pusei, taikomas V. Trumpos siūlomas modelis (trijų tautinių konfliktų – lenkų-rusų, lietuvių-lenkų ir lietuvių-rusų – sąveika)⁹. Nelabai aišku, ką V. Trumpa turi galvoje, kai rašo: „Standartiniame Adolfo Šapokos redaguotame vadovėlyje /.../ XIX amžius išėjo blankokas svarbiausia dėl to, kad buvo aklai pasisavintas to šimtmečio lenkiškasis istorijos modelis, ypač jo pirmoji pusė (maždaug ligi *Aušros – Varpo* gadynės)¹⁰. Juk jis pats ne viename savo rašinyje visai pagrįstai akcentuoja, kad lūžis Lietuvos istorijoje įvyko XIX a. antrojoje pusėje ar pabaigoje. Tad ar galima manyti, kad XIX a. pirmosios pusės lietuvių tautinis sąjūdis buvo kelio, *neišvengiamai* vedusio į lenkų-lietuvių antaginizmą, kuris išsivystė XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, ir į 1918 m. Lietuvą, pradžią? (Žinoma, nekreipiant dėmesio į žodį „neišvengiamai“, klausimas netenka prasmės).

Nuorodos

¹ Kulakauskas A. Senos polemikos pėdsakais (V. Trumpos ir V. Daugirdaitės-Sruogienės diskusija) // Baltos lankos. 1. V., 1991. P. 74–77.

² Trumpa V. Dar dėl nepriklausomybės idėjos kilmės // Baltos lankos. 3. V., 1993. P. 248–252.

³ Plačiau žr.: Kulakauskas A. Nuo Didžiosios kunigaikštystės iki Respublikos: Lietuvos etnopolitinės raidos XIX amžiuje bruožai // Kultūros barai. 1995. Nr. 1. P. 59–62.

⁴ Kulakauskas A. Senos polemikos pėdsakais... P. 77.

⁵ Trumpa V. Lietuvos XIX amžiaus istorijos modelio beiėškant // Trumpa V. Lietuva XIX-tame amžiuje. Chicago, 1989. P. 48.

⁶ Trumpa V. Dar dėl nepriklausomybės idėjos kilmės. P. 250.

⁷ Plačiau žr.: Kulakauskas A. „Šaka, atskilus nuo tautos...“ // Sietynas. T. 3. V., 1983. P. 77–92; Aleksandravičius E., Kulakauskas A. Lietuva XIX amžiuje: link modernios tautos // Mokykla. 1992. Nr. 3/4. P. 21–22.

⁸ Žr.: Trumpa V. Lietuvos XIX amžiaus istorijos modelio beiėškant. P. 54.

⁹ Žr.: Ten pat. P. 44–61.

¹⁰ Trumpa V. Dar dėl nepriklausomybės idėjos kilmės. P. 248.

ON THE VINCAS TRUMPA MODEL OF 19TH CENTURY LITHUANIAN HISTORY

ANTANAS KULAKAUSKAS

S u m m a r y

The present paper continues discussion on Vincas Trumpa, which started some time ago in the cultural journal „Baltos lankos.“ I should admit that in my previous publication the difference between historic and retrospective approaches and their principles was not stated enough. It seems that the principles of the historical approach require no comments. I have had in mind that what concerns retrospection, while using the nation, attempts to model the past on the basis of contemporary society, its values included. No doubt, the idea of an independent, national Lithuanian state became a reality of social life at the end of the 19th century; however, the interpretation of 19th century Lithuanian history from the retrospective viewpoint seems to be debatable. I have called the approach „national“ in the wide sense, though i have no doubts about the liberal position of my opponents.